

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 317.615-052.6:048

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-9208-2026-1-13-20>

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF UNIVERSITY STUDENTS

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ

Sergii KONOSHENKO,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor,

Head of the Department of Social
Work,

Donbas State Pedagogical University
72, Nauky Ave., Dnipro, 49045,
Ukraine

Сергій КОНОШЕНКО,

доктор педагогічних наук,
професор,

завідувач кафедри соціальної
роботи,

ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»
просп. Науки, 72, м. Дніпро, 49045,
Україна

konoshenko.sergey777@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7727-2897>

Natalia KONOSHENKO,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,

Associate Professor at the
Department of Social Work,

Donbas State Pedagogical University
72, Nauky Ave., Dnipro, 49045,
Ukraine

Наталія КОНОШЕНКО,

кандидатка педагогічних наук,
доцентка,

доцентка кафедри соціальної
роботи,

ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»
просп. Науки, 72, м. Дніпро, 49045,
Україна

konoshenko.natalia77@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7637-8523>

Inna TRUBNYK,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of Social Work,
Donbas State Pedagogical University
72, Nauky Ave., Dnipro, 49045,
Ukraine

Інна ТРУБНИК,
кандидатка педагогічних наук,
доцентка,
доцентка кафедри соціальної
роботи,
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»
просп. Науки, 72, м. Дніпро, 49045,
Україна

innatrubnik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6076-430X>

ABSTRACT

The article is devoted to highlighting the psychological and pedagogical conditions for the formation of communicative competence of university students. Psychological and pedagogical conditions are defined as an interconnected and interacting set of measures of the pedagogical process, which ensures the formation of students' communicative competence in the process of professional training at the university. The following set of organizational and pedagogical conditions for the formation of the communicative competence of university students is singled out: ensuring the reflexive focus of the process of forming the communicative competence of university students; formation of communicative activity of students in the process of communication based on practice-oriented technologies; the value attitude of the teacher towards the student as a subject of communicative competence. It is substantiated that the provision of reflective orientation in the formation of the student's communicative competence contributes to the activation of the developing reflective potential of the individual; rethinking her communicative experience; increasing readiness for professional creativity; expanding actual and potential fields of reflection in communicative activity. It is shown that mastering the art of speech, mastering the types of speech influence (informing, persuasion, advocacy) and rhetorical methods of argumentation, mastering the norms of speech etiquette and discovering for oneself the secrets of success in professional speech communication, awareness of the traditions of various schools of eloquence and rhetoric presupposes the formation of an active position of the student in the communication process. It is argued that a teacher with a high communicative culture, who knows how to create a positive psychological climate in classes, who treats the student as a value, has a positive effect on the development and formation of a student of higher education.

Key words: *communicative competence, psychological and pedagogical conditions, reflection, focus, practice-oriented technology, student.*

Вступ. У сучасній Україні все більш актуальною постає проблема компетентнісної підготовки фахівців, пріоритетом якої є формування їх конкурентоспроможності, готовності до вирішення різних завдань, завдяки достатньому рівню комунікативної компетентності. В умовах гострої конкуренції на ринку праці володіння засобами комунікації дозволяє оперативно включатися у виробничу діяльність, орієнтуватися в умовах повсякденної дійсності, що змінюються, успішно долати кому-

нікативні бар'єри. Саме це дозволяє розглядати проблему формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти, як актуальну, вирішувати її за допомогою засвоєння студентами стандартів професійного спілкування, через загальнопрофесійну та предметну підготовку.

Особливостям формування комунікативної культури випускників закладів вищої освіти присвятили свої праці А. Богуш, О. Киричук, Н. Тарасевич й ін. Взаємозв'язок комунікативних умінь із комунікативною, педагогічною або загальною культурами розглядають у своїх дослідженнях М. Васильєва, В. Полторацька, О. Рудницька. Питанню формування комунікативної компетентності фахівців різних спеціальностей було предметом дослідження таких науковців як Л. Варга, О. Гаврилюк, Н. Дусь, Н. Калюжка, І. Когут, Н. Коношенко, С. Коношенко, В. Назаренко, З. Підручна, Т. Стамбульська, І. Трубник та ін. Аналіз наукової літератури та освітньої практики в контексті проблеми професійної підготовки студентів показав, що на сьогоднішній день питання формування комунікативної компетентності фахівців різного профілю розроблені на теоретичному та прикладному рівнях у психолого-педагогічній науці та практиці недостатньо.

Метою статті є теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних умов формування комунікативної компетентності студентів університету.

Методи та методики дослідження. Методи узагальнення, аналізу, синтезу, систематизації були використані для теоретичного обґрунтування психолого-педагогічних умов формування комунікативної компетентності студентів університету.

Результати та дискусії. У науково-педагогічній літературі умови визначаються як сукупність заходів (об'єктивних можливостей) навчально-виховного процесу, що забезпечує досягнення студентами вищого рівня діяльності [2, с. 56]. Виходячи з цього, в контексті нашого дослідження, під психолого-педагогічними умовами ми розумітимемо взаємопов'язаний та взаємодіючий комплекс заходів педагогічного процесу, який забезпечує формування комунікативної компетентності студентів у процесі професійної підготовки в університеті.

Аналіз проблеми формування комунікативної компетентності студентів у процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти дозволив нам виділити такі психолого-педагогічні умови: забезпечення рефлексивного спрямування процесу формування комунікативної компетентності студентів; формування комунікативної активності студентів у процесі ділового спілкування на основі практико-орієнтованих технологій; ціннісне ставлення викладача до студента як суб'єкта комунікативної компетентності.

Обґрунтуємо *першу психолого-педагогічну умову* – забезпечення рефлексивної спрямованості процесу формування комунікативної компетентності студентів. Розглядаючи в нашій роботі поняття «спрямованість

особистості», зауважимо, що зазначена категорія представляється в науках як одна з найбільш спірних через те, що немає однозначного визначення цього поняття. Воно отожднюється із системою інтересів, установок, потреб, цілей; сприймається як система домінуючих мотивів, особистості.

З урахуванням концепції рефлексивної спрямованості, були визначені такі ключові вимоги до організації процесу формування комунікативної компетентності студентів:

1) Забезпечення розвитку комунікативної компетентності студентів шляхом організації їхньої діяльності у різних напрямках: навчально-пізнавальному, комунікативному та професійному.

2) Формування розуміння комунікативної діяльності як важливого й особистісно значущого елемента, що сприяє професійному зростанню.

3) Розвиток усвідомлення серед студентів того, що комунікативна компетентність є невід'ємною складовою як професійного, так і загальнокультурного становлення їхньої особистості.

Важливою умовою формування рефлексивного середовища є створення відносин співдружності та співтворчості. Рефлексивне середовище пов'язане з творчим розкриттям особистості та самопізнанням нею своїх дій [3].

Інклюзивність та демократичність взаємовідносин у колективі є ключовими принципами, що забезпечують ефективність комунікативної діяльності. Зокрема, дотримання принципу рівності позицій учасників комунікації створює умови для двосторонньої взаємодії, в якій визнається активна роль усіх залучених сторін. Така взаємодія передбачає реальну участь кожного, уникаючи ситуацій, коли результат рефлексивного процесу є заздалегідь визначеним.

Розвиток рефлексивної спрямованості під час формування комунікативної компетентності студента сприяє кільком важливим аспектам. По-перше, це стимулює розвиток його рефлексивного потенціалу, допомагаючи переосмислити набутий комунікативний досвід. По-друге, це сприяє підвищенню готовності до професійних творчих діяльностей та забезпечує розширення як актуального, так і потенційного спектру рефлексивного мислення у сфері комунікації.

У контексті зазначеного, одним із першочергових завдань практичної роботи постає розробка та впровадження ефективних методів навчання, спрямованих на розвиток рефлексивної спрямованості студентів. Основний акцент у цьому процесі зроблено на використанні активних, дискусійних та рефлексивних методів викладання [4, с. 87]. На нашу думку, саме ці підходи є найбільш ефективними у забезпеченні формування високорівневої комунікативної компетентності студентів.

Основними методами створення рефлексивної спрямованості для студентів у процесі формування комунікативної компетентності є: про-

блемні лекції, лекції із заздалегідь запланованими помилками, практичні та семінарські заняття, лабораторні заняття, самостійна робота над індивідуальною темою, тренінги, науково-практичні семінари, самостійна робота, виступ на конференціях, кваліфікаційна робота), «круглий стіл», підсумкова конференція, диспути, дискусії, рефлексивні групові практики, ігрове моделювання [2; 4].

Отже, систематичне стимулювання та розвиток різних форм і типів рефлексії забезпечує формування рефлексивного середовища, яке сприяє самопізнанню студентами власної особистості, а також оцінці своїх дій. Такі умови можуть бути створені як у процесі безпосереднього розв'язання спеціалізованих завдань, так і в рамках розвитку комунікативної компетентності.

Перейдемо до розгляду *другої умови*, яку ми сформулювали таким чином: формування комунікативної активності студентів у процесі спілкування на основі практико-орієнтованих технологій.

Спілкування як діяльність є системою елементарних актів: Кожен акт визначається: а) суб'єктом – ініціатором спілкування, б) суб'єктом, якому адресована ініціатива, в) нормами, якими організується спілкування, г) цілями, які переслідують учасники спілкування; д) ситуація, в якій відбувається взаємодія [5, с.69].

Комунікативні навички, набуті під час навчання в університеті, відіграють важливу роль у формуванні особистості студента. Вони сприяють розвитку духовних цінностей, інтелектуальної незалежності та швидкості мислення, допомагають грамотно й логічно передавати інформацію, використовуючи достатню аргументаційну базу. Ці вміння дають змогу цивілізовано переконувати, впевнено спростовувати чужі думки, долати труднощі у спілкуванні, а також майстерно оперувати мовленнєвими ресурсами для створення усних текстів різного змісту, мети й жанру.

Опанування мистецтва красномовства передбачає усвідомлення норм культурного спілкування для обох сторін комунікації – промовця та слухача. Важливими складниками цього процесу є знання технік мовлення, уміння користуватися різними видами вербального впливу (інформування, аргументація, переконання), застосування риторичних методів для підкріплення своєї позиції, дотримання норм мовленнєвого етикету, а також розуміння секретів успішного професійного спілкування. Знання традицій різних риторичних шкіл та принципів безконфліктної взаємодії дозволяє студентам формувати активну позицію, знаходячи ефективні підходи для залучення уваги аудиторії й досягнення конструктивного діалогу.

Необхідність реалізації перших двох умов визначила вибір третьої психолого-педагогічної умови – ціннісне ставлення викладача до студента як суб'єкта комунікативної компетентності.

Викладач є взірцем для студента, і цей факт є однією з умов формування комунікативної компетентності останнього. Спостерігаючи за діяльністю викладача, студент мимоволі набуває прийоми та способи, які він потім застосовує у своїй трудовій діяльності. Викладач з високою комунікативною культурою, який вміє створювати на заняттях позитивний психологічний клімат, який ставиться до студента як до цінності, позитивно вплине на розвиток та становлення здобувача вищої освіти.

Потреба у формуванні комунікативної компетентності сучасного українського студента зумовлюється тим, що людська індивідуальність, у всій її унікальності, є центральним об'єктом діяльності будь-якої професійної групи. Особливо це стосується викладачів, які постійно беруть участь у процесі комунікації, що включає різнопланові взаємини зі студентами, колегами та іншими учасниками освітнього процесу. У цьому контексті сучасне суспільство має гостру потребу у фахівцях, які здатні систематично вдосконалювати свої особистісні риси, духовний потенціал і професійні навички. Такі спеціалісти повинні ефективно застосовувати свої вроджені здібності, водночас активно розвиваючи власну комунікативну компетентність. Нестача необхідних умінь у спілкуванні з аудиторією, відсутність майстерності в публічному мовленні, обмежений досвід у застосуванні сучасних технологій навчання й виховання, а також недостатній рівень психологічної культури стають серйозними перешкодами на шляху набуття викладачем професійної майстерності. У таких умовах молодий спеціаліст нерідко змушений покладатися на метод «спроб і помилок», що значно ускладнює та уповільнює його професійний розвиток [1, с. 72].

Отже, педагог, як фахівець системи «людина-людина», повинен володіти високим рівнем комунікативної компетентності, яка передбачає наявність глибоких знань, розвинених умінь і специфічних здібностей у сфері спілкування. Зазначені аспекти сприяють формуванню ключових психологічних якостей, які виступають невід'ємною частиною професійної компетентності викладача закладу вищої освіти. Ефективність педагогічного спілкування виражається, зокрема, у стимулюванні пізнавальної активності студентів університету та формуванні в них позитивного ставлення до розвитку власної комунікативної компетентності. Варто відзначити, що сприйняття студента як особистісної цінності значною мірою сприяє підвищенню його пізнавальної активності й реалізації творчого потенціалу.

Висновки. Під психолого-педагогічними умовами ми розуміємо взаємопов'язаний та взаємодіючий комплекс заходів педагогічного процесу, який забезпечує формування комунікативної компетентності студентів у процесі професійної підготовки в університеті. Визначено комплекс психолого-педагогічних умов формування комунікативної

компетентності студентів університету: забезпечення рефлексивної спрямованості процесу формування комунікативної компетентності студентів університету; формування комунікативної активності студентів у процесі спілкування на основі практико-орієнтованих технологій; ціннісне ставлення викладача до студента як суб'єкта комунікативної компетентності. Перспективою подальших розвідок вбачаємо в реалізації на практиці виокремлених психолого-педагогічних умов формування комунікативної компетентності студентів університету

Література

1. Варга Л. І. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій : дис. ... к.пед.н. : 13.00.04 / «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України. Київ. 2017. 181 с.
2. Гаврилюк О. О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи : дис. ... к.пед.н. : 13.00.04 / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий ріг. 2007. 177 с.
3. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя : дис. ... к.пед.н. : 13.00.04 / Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. Полтава. 2015. 178 с.
4. Коношенко С. В., Коношенко Н. А., Трубник І. В. Сутність і структура комунікативної культури майбутнього фахівця соціальної сфери / *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2023. № 1 (355). С. 173–180. DOI [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1\(355\)-173-179](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1(355)-173-179).
5. Стамбульська Т. І. Формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. ... к.пед.н. : 13.00.04 / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ. 2018. 316 с.

References

1. Varha, L. I. (2017). Formuvannya komunikatyvnoyi kul'tury maybutnikh uchyteliv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy [Formation of communicative culture of future teachers by means of interactive technologies] : dys. ... k.ped.n. : 13.00.04 / «Universytet menedzhmentu osvity» Natsional'noyi akademiyi pedahohichnykh nauk Ukrayiny. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Havrylyuk, O. O. (2007). Formuvannya komunikatyvnoyi kul'tury maybutnikh uchyteliv zasobamy pozaaudytornoyi roboty [Formation of communicative culture of future teachers by means of extracurricular work] : dys. ... k.ped.n. : 13.00.04 / Kryvoriz'kyi derzhavnyy pedahohichnyy universytet. Kryvyi rih. [in Ukrainian].
3. Kohut, I. V. (2015). Formuvannya profesiyno-pedahohichnoyi komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya [Formation of professional and pedagogical communicative competence of the future teacher] : dys. ... k.ped.n. : 13.00.04 / Poltavsk'yy natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni V.H. Korolenka. Poltava [in Ukrainian].
4. Konoshenko S. V., Konoshenko N. A., Trubnyk I. V. (2023). Sutnist' i struktura komunikatyvnoyi kul'tury maybutn'oho fakhivtsya sotsial'noyi sfery [The essence and structure of the communicative culture of the future specialist in the social sphere]. *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. 1 (355). 173–180. DOI : [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1\(355\)-173-179](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1(355)-173-179) [in Ukrainian].
5. Stambul's'ka, T. I. (2018). Formuvannya kul'tury movlennya maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly u protsesi profesiynoyi pidhotovky [Formation of speech

of future primary school teachers in the process of professional training] : dys. ... k.ped.n. : 13.00.04 / DVNZ «Прыкарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена висвітленню психолого-педагогічних умов формування комунікативної компетентності студентів університету. Психолого-педагогічні умови визначено як взаємопов'язаний та взаємодіючий комплекс заходів педагогічного процесу, який забезпечує формування комунікативної компетентності студентів у процесі професійної підготовки в університеті. Виокремлено наступний комплекс організаційно-педагогічних умов формування комунікативної компетентності студентів університету: забезпечення рефлексивної спрямованості процесу формування комунікативної компетентності студентів університету; формування комунікативної активності студентів у процесі спілкування на основі практико-орієнтованих технологій; ціннісне ставлення викладача до студента як суб'єкта комунікативної компетентності. Обґрунтовано, що забезпечення рефлексивної спрямованості при формуванні комунікативної компетентності студента сприяє активізації рефлексивного потенціалу особистості, що розвивається; переосмислення її комунікативного досвіду; підвищення готовності до професійної творчості; розширення актуального та потенційного полів рефлексії у комунікативній діяльності. Показано, що опанування мистецтвом мовлення, оволодіння видами мовленнєвого впливу (інформування, переконання, відстоювання) і риторичними методами аргументування, освоєння норм мовленнєвого етикету і відкриття для себе секретів успіху в професійно-мовленнєвому спілкуванні, усвідомлення традицій різних шкіл красномовства і риторики передбачає формування активної позиції студента в процесі спілкування. Аргументовано, що викладач з високою комунікативною культурою, який вміє створювати на заняттях позитивний психологічний клімат, який ставиться до студента як до цінності, позитивно впливає на розвиток та становлення здобувача вищої освіти.

Ключові слова: комунікативна компетентність, психолого-педагогічні умови, рефлексія, спрямованість, практико-орієнтована технологія, студент.

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.05.2026